Floraväktarna i Skåne Rapporterar

Klotullört i Skåne

Göran Mattiasson & Alf Porenius

Bild 1. Klotullört i Fredriksdal 2010, en av de äldsta ännu existerande växtplatserna. Grusig mark som hålls öppen genom daglig påverkan av trädgårdsmaskiner gynnar ullörtens fortlevnad. Foto: Alf Porenius.

Vid Lunds Botaniska Förenings möte i februari 2010 med *Floraväktarna i Skåne* beslutades att förekomsten av klotullört i Skåne skulle kartläggas och följas upp sommaren 2010. Vi som skrivit denna artikel är Floraväktare och åtog oss uppdraget, eftersom vi tidigare följt arten och dess utveckling i landskapet.

Förekomst 2010

Klotullört har sedan återkomsten till Sverige 1983 (Mattiasson 1983) rapporterats från totalt 60 platser inom och 3 lokaler utanför Skåne. Klotullört blommade sommaren 2010 på 32 platser i Sverige, 30 i Skåne samt på vardera en lokal i Halland och på Öland. 80 procent av samtliga funna växtplatser är belägna i västra Skåne. Hur stort mörkertalet är, dvs. hur många okända växtplatser med klotullört som finns i landet, är svårt eller närmast omöjligt att uppskatta.

Under 1990-talet hittades klotullört på ett tiotal nya växtplatser nära kusten i västra Skåne mellan Falsterbohalvön och Landskrona (se tabell nedan). På Fredriksdal i Helsingborg är ullörten insådd.

Inte någon av klotullörtens spontana växtplatser, som påträffats 1995 eller tidigare, fanns kvar vid sekelskiftet. I stället hade ullörten fram till 1999 upptäckts på 5 nya lokaler i västra Skåne. Klotullört finns fortfarande kvar på platserna i Lund och Malmö, Västra hamnen.

Under perioden 2006–2010 har i genomsnitt 5 nya växtplatser rapporterats varje år.

Klotullört har också börjat uppträda i centrala och östra Skåne. Det första fyndet gjordes 2001 i Hurva mitt i Skåne. Åren 2002–2003 hittades klotullört i Valje nära gränsen till Blekinge. Totalt har 12 platser med klotullört upptäckts i dessa delar av Skåne. År 2010

Bild 2. Klotullört vid Valje 2002. Foto: Åke Svensson.

Klotullört *Filago vulgaris*

Beskrivning. Klotullört är en ettårig ört som kan bli upp till tre decimeter hög. Hela växten är gråvitt ullhårig. Stjälken är upprätt, enkel eller regelbundet grenig vid varje gyttring av blomkorgar. Bladen är strödda, lansettlika och har ofta något vågig kant. Klotullört blommar i juli–augusti. Blomkorgarna sitter samlade i täta, nästan klotrunda gyttringar med upp till fyrtio korgar i varje gyttring. Holkfjällen är spetsiga med gulaktiga spetsar, i frukt upprätta. Blommorna är oansenliga, rörlika och vitaktiga.

Klotullört liknar den numera helt försvunna arten gulgrå ullört (*F. lutescens*), den senare skiljs genom gulgrå behåring, färre korgar i varje gyttring, samt holkfjäll ordnade i fem tydliga rader. De två arterna i släktet ullörter (Logfia) har bara upp till ett tiotal korgar i varje gyttring, och trubbiga holkfjäll som är stjärnlikt utbredda i frukt.

Utbredning. Klotullört är mycket sällsynt och finns bara kvar på ett fåtal lokaler i Skåne, förr fanns arten också i Halland. Den växer på torr och sandig mark. **Första fynduppgift** är från Hälsingborg, Skåne och publicerades år 1744 (Nordstedt 1920).

Etymologi. Artnamnet vulgaris kommer av latinets *vulgus* (hop, allmänhet) och betyder vanlig.

Ur: Anderberg, A. & Anderberg, A.-L., 2007. Den virtuella floran.
>http://linnaeus.nrm.se/flora/welcome.html<.
Naturhistoriska Riksmuseet.

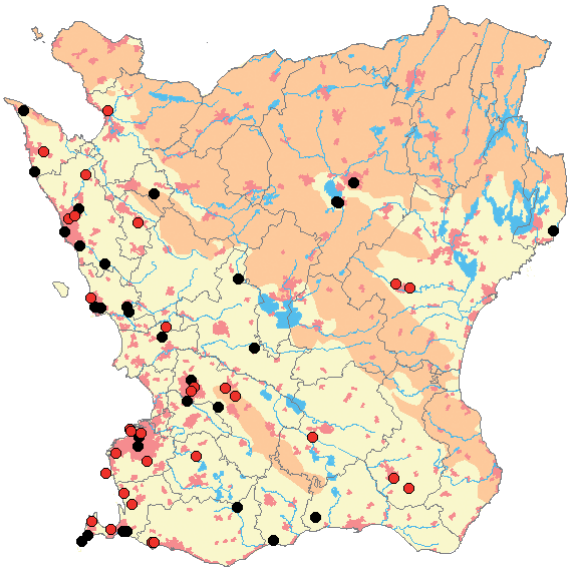
blommade arten på 5 av platserna, Ilstorp, Toarp, Tomelilla, Tollarp och Skättilljunga.

Under 2000-talet har ytterligare 48 lokaler med klotullört upptäckts. Arten har mestadels hittats i västra Skåne på torra sandiga eller steniga platser, där markytan saknat vegetationstäcke. I några fall också i trädgårdar (Borstahusen, Tomelilla, Norrvidinge, Vellinge väster) eller mellan gatstenar (Lund). Trädesåkrar med klotullört har varit kortlivade – Landskrona (Munkebäck), Snårestad, Lund (Höjeå), Dybeck, Hovdalafältet och Dalby Västermark – om marken inte tagits ur bruk för att användas för annat ändamål, vilket varit fallet i Maglarp (bebyggelse) och Tollarp (beteshage).

År 2010 blommade klotullört på hälften, 30, av sina kända 60 kända växtplatser i Skåne sedan arten återupptäcktes 1983. Växtplatser, som ligger intill varandra, har i denna sammanställning betraktats som en lokal. Det innebär att Hovdalafältet söder om Hässleholm definierats som en växtplats, trots att tre plantor upptäcktes på tre skilda men närbelägna platser inom övningsfältet 2007 (inte återfunna). I Lund utgör de båda förekomsterna vid Lunds Universitets Wallenberglaboratorium respektive Tekniska Högskolans Kårhus en lokal liksom växtplatserna utmed Magle Stora kyrkogata i staden. På Klagshamnshalvön söder om Malmö utgör på motsvarande sätt de båda förekomsterna vid hamnen respektive badplatsen en lokal.

Spridning

Klotullört har idag sitt starkaste fäste i västra Skåne där 80 procent av alla fyndplatser sedan 1983 är belägna. Arten och dess lätta frön sprids med vinden, vilket är förklaringen till att klotullört på kort tid kunnat få en utbred-

Karta 1. Klotullört *Filago vulgaris* i Skåne.
● = återfynd 2010.
● = inte återfunnen 2010.

ning som omfattar stora delar av västra Skåne. Det handlar uppenbarligen inte bara om en spridning av arten inom Skåne utan också om en spridning av frön från områden på andra sidan Östersjön, i första hand Danmark. Samma slutsats drar Per Wahlén i Halland (Wahlén 2010). På Pepparholm, den danska ön som byggdes av kalkhaltiga schakt- och utfyllnadsmassor mitt i Öresund och där Öresundsbron övergår från tunnel till högbro, väntade sommaren 2009 hundratusentals plantor av klotullört på att med sydvästliga vindar få sprida sina frön till det skånska fastlandet för att fortsätta sin expansion. Det första fyndet av klotullört på Pepparholm gjordes 2002, vilket illustrerar hur snabbt individantalet kan öka, om bara växtplatsen är lämplig.

Det är helt uppenbart att klotullört är under spridning i södra Sverige. I ett varmare klimat finns välgrundad anledning tro att den värmegynnade klotullörtens expansion kommer att fortsätta och påskyndas. Klotullört är en art som med tiden kan förväntas bli allt vanligare och få ett allt större utbredningsområde i södra Sverige.

Livslängd

Klotullört är en konkurrenssvag art som kräver öppen mark, gärna med slitage som gynnar artens fortlevnad och hindrar andra, konkurrerande arter att etablera sig. Om vegetationstäcket sluter sig eller markens lösa ytlager och uppluckrade struktur försvinner, försvinner också klotullörten. Detta var orsaken till att arten 1998 försvann från sin första växtplats i Gabelljung 16 år efter upptäckten (trots omrörning för att hålla marken öppen).

Många av växtplatserna är kortlivade. I genomsnitt har arten återkommit på platsen 1–2 år, innan den spontant försvunnit. På ett 20-tal av de 60 fyndplatserna har ullörten varit försvunnen året efter upptäckten. På platser, där klotullört hittades 2010 och där arten blommat under fler än två vegetationsperioder, är den genomsnittliga livslängden på varje plats 6 år. Arten försvinner ofta efter kort tid från sina växtplatser men upptäcks på nya platser. Försvinnandeprocessen går snabbt. Uppenbarligen kan klotullört inte föryngras genom frögrodd, om markens ytlager hårdnar och blir svårgenomträngligt eller om vegetationstäcket blir alltför slutet. Normalt återkommer inte växten till platsen kommande år även om arten kan ha en fröreserv i marken.

Om markförhållandena är lämpliga kan nya bestånd etablera sig i närheten av förstörda eller övergivna växtplatser. Vid Malmömässan fanns 300 exemplar av klotullört år 2003. Under 2004 täcktes marken med matjord – med undantag för barnens lekplats, där det 2005 blommade ett 20-tal individ i sanden. År 2007 var den sanddominerade marken på lekplatsen – under själva anläggningarna – täckt av ett par tusen plantor. År 2010 hade en stor del av populationen, som fortfarande fanns i området, flyttat sig något från själva lekplatsen.

I Ilstorp utanför Sjöbo återkom några exemplar av klotullört 2010 efter flera års bortavaro. Om det är fröreserven som gett upphov

Bild 3. Klotullört vid Wallenberglaboratoriet i Lund 2010. Ullörten som tidigare växte vid Wallenbergslaboratoriets husknut, hade 2010 etablerat sig i ruderatområdet.
Foto: Alf Porenius.

till nya plantor eller om det handlar om en nykolonisation är oklart. På några platser har arten genom fröspridning flyttat sig från den ursprungliga växtplatsen till andra näraliggande områden såsom i Skrylle öster om Lund och i södra Malmö. I Skrylle försvann klotullört efter blomningen 2007, var försvunnen 2008 för att 2009 och 2010 återkomma 200 meter längre österut. I Malmö, Stenåldersgatan, saknades ullörten på sin växtplats utmed järnvägsspåret 2008 (på grund av kemikaliebesprutning av ogräs?) men fanns blommande på andra sidan gatan, där den inte påträffats tidigare. Året därpå, 2009, var den tillbaka på sin gamla växtplats på banvallen men saknades i övrigt. 2010 täcktes växtplatsen utmed banvallen med singel men klotullört återkom på 2008 års växtplats!

Arten försvinner naturligtvis från trädesåkrar, när dessa plöjs upp och odlas på nytt. På sådan öppen konkurrensfri mark kan stora bestånd med tusentals plantor utvecklas under kort tid, vilket bland annat varit fallet i Dybeck (>2 000 individ) och Maglarp (>10 000 individ). På trädesåkrar i Lundabygden och Landskrona har populationen omfattat någon enstaka, tiotals eller något hundratal plantor, när marken plöjts.

Övrigt

Klotullört är fridlyst i Sverige och klassificerad som Sårbar i Rödlistade arter i Sverige 2010.

Tack

Ulla-Britt Andersson, Lennart Bengtsson, Joachim Falck, Mats Gustafsson, Jan-Erik Hederås, Bengt Herzman, Anders Jacobson, Jan Thomas Johansson, Joel Levin, Nils-Otto Nilsson, Eva Ohlsson, Kjell-Arne Olsson, Leif Runeson, Rune Svensson, Åke Svensson, Mats Wirén, Lars Åkerman och Richard Åkesson har på olika sätt medverkat i 2010 års arbete och inventering av klotullört i Skåne. Tack för all hjälp med insamling och rapportering av data från olika lokaler runtom i Skåne.

Citerad litteratur

Gärdenfors, U. (ed.) 2010. *Rödlistade arter i Sverige 2010*. ArtDatabanken, SLU, Uppsala.

Mattiasson, G. 1983. Klotullört, *Filago germanica*, åter i Sverige. *Svensk Bot. Tidskrift 77*: 240.

Mattiasson, G. & Olsson, K.-A. 2004. Hårnarv och klotullört – två återuppståndna ettåringar. *Svensk Bot. Tidskr. 98*: 173–176.

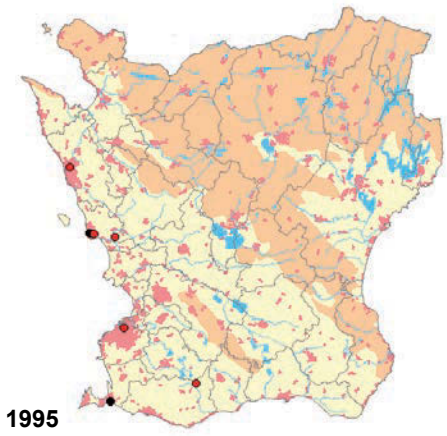
Mattiasson, G. & Porenius, A. 2011. Klotullört – på frammarsch i Sverige. *Svensk Bot. Tidskr. 105*: 49–53.

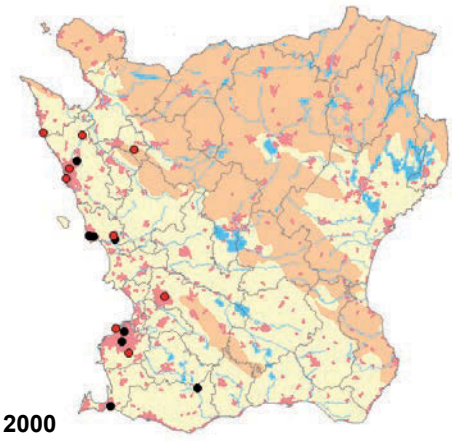
Tyler, T. m.fl. (red.) 2007. *Floran i Skåne. Arterna och deras utbredning*. Lunds Botaniska Förening. Lund.

Wahlén, P. 2010. *Botanisk bulletin från Halland Nr 1*. Opubl. manus.

Författarnas E-post:
goran.mattiasson@telia.com
alf.porenius@telia.com

Karta 2. Utbredningskarta för klotullört *Filago vulgaris* i Skåne 1995, 2000, 2005 och 2010.
● = funnen angivet år.
● = inte återfunnen.

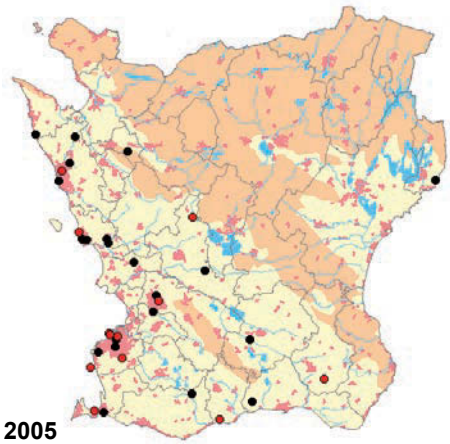
Klotullört har kraftigt vidgat sin utbredning, etablerat sig på allt fler växtplatser och ökat i individantal. Förändringen är särskilt påtaglig under åren 2000–2010. Utvecklingen visar i praktiken hela den svenska populationens utveckling, då klotullört endast fanns på vardera en lokal i Halland och på Öland 2010.

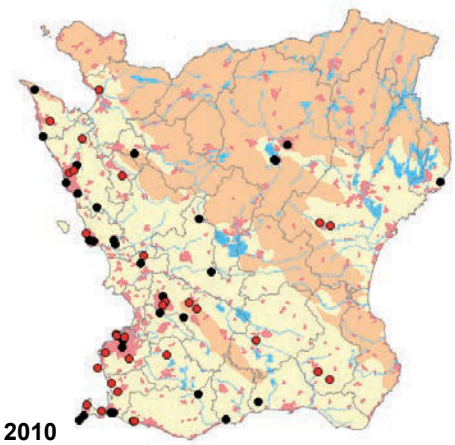
Antalet platser med klotullört ökade från 1995 till år 2000 från 5 till 9 lokaler. Det var endast i Fredriksdal i Helsingborg, där arten ursprungligen är inplanterad (bild 1), som ullörten fanns kvar år 2000, medan arten försvunnit från övriga platser.

Under perioden 2000–2005 gjordes de första fynden av klotullört i centrala Skåne med en utpost vid Blekingegränsen (se bild 2). Totalt ökade antalet växtplatser med klotullört från 9 till 12. Totalt hade klotullört upptäckts på 33 platser i landskapet 2005.

Klotullört har expanderat kraftigt de senaste åren, 2005–2010. Arten blommade på 30 av de totalt 60 kända växtplatserna 2010 (se tabell 1 och 2).

Ullörten kommer att fortsätta sin expansion de närmaste åren. Många nya växtplatser kommer att upptäckas i sydvästra Skåne, där populationen nu är som störst, men även i de centrala och östra delarna av landskapet kommer successivt allt fler lokaler att upptäckas. Klotullört kommer att bli en allt vanligare art.

Tabell 1. Klotullört i Skåne under 1980- och 1990-talen. Bilaga

	83	84–89	90–91	92	93	94	95	96	97	98	99
1. Gabelljung	+	150	65	0	525	108	261	50	+	12	0
2. Höllviken		25	0	0	0	0	0				
3. Landskrona, Tobaksjorden				200	100	52	1	0			
4. Landskrona, Citadellet						3	0				
5. Landskrona, Österfälad						400	+	1	0		
6. Malmö, bangården						100	100	25	0		
7. Helsingborg, Fredriksdal						100	100	+	+	+	+
8. Lund, Wallenberglab.								40	100	50	40
9. Väla motorbana										300	70
10. Landskrona, Munkebäck											+
11. Malmö, Dalaplan											1
12. Malmö, V. Hamnen											10
Kända lokaler	**1**	**2**	**2**	**3**	**3**	**7**	**7**	**8**	**8**	**9**	**12**
Antal lokaler	**1**	**2**	**1**	**1**	**2**	**6**	**5**	**5**	**3**	**4**	**6**

Tabell 2. Klotullört i Skåne under 2000-talet.

	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
6. Malmö bangård	0	0	0	0	1	5	+	+	+	+	12
7. Helsingborg, Fredriksdal	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	50
8. Lund, Wallenberglab.	26	+	+	+	+	50	200	200	20	25	44
10. Landskrona, Munkebäck	10	0									
12. Malmö, V. Hamnen	365	500	500	+	+	30	200	1000	+	+	87
13. Malmö, Stenåldersgatan	55	+	30	+	30	5	10	30	40	5	5
14. Viken, Poppelvägen	1	0	0								0
15. Kattarp, Möllarp	50	10									110
16. Helsingborg, Sydhamnen	20	+	42								0
17. Kvidinge	10										0
18. Lund, Kulgränd		+	0								0
19. Dagstorp		5									0
20. Hurva		+	0								
21. Snårestad			15			0					
22. Ilstorp			100		0	0	0	0	0	0	5
23. Stockamöllan			1000	250	+	40	+	250	50		0
24. Valje			10	+	0	0	0				
25. Malmö, Mässan			500	300	+	20	200	2000	500	150	1000
26. Lund, Höjeå			200	2	0	0	0	0	0	0	0

Tabell 2. forts.	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
27. Malmö, Länsstyrelsen			1	0	0	0	0	0	0	0	0
28. Limhamns kalkbrott			1	0	0	0	0	0	100	+	250
29. Klagshamn			20	+	+	+	30	200	150	190	241
30. Dybeck				2000	+	50	380	1000			0
31. Borstahusen				+	50	100	75	200	30	+	23
32. Ljunghusen						3	+	100	60	30	2
33. Toarp						150	40	600	350	3000	492
34. Esklilstorp							30	100	200	200	35
35. Maglarp							3000	10000	400	+	85
36. Barkåkra							300	2000	+	+	66
37. S. Sandby, Fågelsångdalen								200	600	200	87
38. Skrylle								50	0	50	121
39. Hässleholm, Vattenverket								1	+	2	0
40. Lund, St. Magle kyrkog.								+	+	+	71
41. Hovdalafältet								3	0	0	0
42. Dalby Västermark								1	0	0	0
43. Vallåkra								+			0
44. Falsterbo, södra udden									8		0
45. Falsterbo, kyrkan									1		0
46. Kurland									25	+	15
47. Kämpinge										+	0
48. Hässleholm, NV Äspet										18	0
49. Raus, Pålstorp										15	0
50. Kullaberg										3	0
51. Tomelilla										112	141
52. Torup										180	1
53. Tollarp										+	1100
54. Billesholm										150	27
55. Väsby										18	150
56. Helsingborg, Lundsbäck										+	19
57. Norrvidinge											750
58. Skättilljunga											40
59. Skanör											3
60. Vellinge väster											1
Kända lokaler	**17**	**20**	**29**	**31**	**31**	**33**	**36**	**43**	**46**	**56**	**60**
Antal lokaler	**9**	**9**	**14**	**11**	**10**	**12**	**15**	**22**	**21**	**29**	**30**